

De edelsmid Philippe Metayer en zijn ontwerper Louis Fabrice Dubourg

Herkomst en betekenis van een verzameling ontwerptekeningen in het Rijksprentenkabinet

Het Rijksprentenkabinet verwierf in 1983 een groep van 44 tekeningen die van oudsher aan Louis Fabrice Dubourg (1693–1775) worden toegeschreven. Authenticiteit en datering van althans een deel van de tekeningen zijn gedocumenteerd door een bijgevoegd rekeningetje dat tevens als kwitantie diende, ondertekend is door Dubourg en gedateerd 13 december 1737 (afb. 1). Interessant is, dat het tevens onthult wie de opdrachtgever was en voor welk doel de tekeningen gemaakt zijn. De edelsmid Philippe Metayer had in de jaren 1731–1735 in totaal 16 ontwerpen bij Dubourg besteld en betaalde in 1737 zijn schuld aan de kunstenaar.

Al vermeldt Metayers visitekaartje (afb. 2), dat hij handelaar in tabak was, bekendheid kreeg hij door de uitoefening van het ambacht van drijver, in welke hoedanigheid hij in 1726 als poorter van Amsterdam werd ingeschreven¹. We mogen dus aannemen, dat Metayer de ontwerpen gebruikte voor het vervaardigen van gouden en zilveren deksels van snuifdozen en horloges, zijn specialiteit². Dat deze veronderstelling wordt gestaafd door het bestaan van uitgevoerde ontwerpen, zal nog blijken. Eerst volgt enige informatie over beide genoemde personen en over de herkomst van de tekeningen.

Louis Fabrice Dubourg werd in Amsterdam geboren als zoon van een Franse handelaar in manufacturen en een vermoedelijk Amsterdamse moeder³. Na reeds op jeugdige leeftijd belangstelling getoond te hebben voor

de kunst – waarbij zijn vader hem in de gelegenheid stelde lessen te volgen bij Jan de Lairese en Jacobus van Huysum – werd de jonge Louis Fabrice op een kantoor geplaatst om ervaring in de handel op te doen. Dit beviel hem niet erg en zodra de gelegenheid zich voordeed, koos hij voor een functie ten stadhuize en tenslotte voor het kosterschap van de Amstelkerk. Beide betrekkingen lieten hem ruimschoots tijd voor zijn artistieke bezigheden.

Inmiddels had hij ook kennis gemaakt met Bernard Picart, die hem tekeningen van Poussin, Lesueur en Le Brun als studiemateriaal verstrekte. Zo Dubourg zich al niet eerder een classicistische, heldere en gedetailleerde stijl had eigen gemaakt, dan moet dat zeker zijn gebeurd in de omgang met Picart. Deze was kennelijk zó ingenomen met de jonge amateur, dat hij hem opdrachten verleende voor illustraties van boeken die onder zijn auspiciën werden uitgegeven. Dubourgs bedrevenheid in historische, mythologische en allegorische onderwerpen moet hier haar oorsprong hebben. Het lijkt overigens niet onwaarschijnlijk, dat Dubourgs Franse inslag het contact met Picart makkelijker heeft gemaakt. Dat moet ook het geval zijn geweest in de relatie met Philippe Metayer die nog niet lang in Amsterdam woonde in de tijd, dat hij voor het eerst tekeningen bestelde bij Dubourg. Afkomstig uit Rouen zoals de poortersakte aangeeft⁴, maakte hij deel uit van een grote

Afb. 1. De rekening, waarop een zestiental tekeningen wordt genoemd, die door Dubourg aan Philippe Metayer zijn geleverd. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Amsterdam 1731

Mons^r. Philippe Metayer dont a M^r. Dubourg

9 avr ^{il}	und'effin pour une boite Tabacina	6	1
19 j ^{uin}	un d ^r . orpheus	4	10 2
24 j ^{uin}	une Bacchus et Ariadne	4	10 3
	une Ariadne et Theseus	4	10 4
2 j ^{uillet}	une Diane avec un Satyre et un cyclope	4	10 5
18 j ^{uillet}	une Magat plus finie	5	6
16 a ^o	un concert	5	7
17 j ^{uillet}		5	8
31 j ^{uillet}	4 cens d'Adonis	5	9
26 f ^{evr}	un M ^r . Etaxie Couronne	5	10
3 Mars	4 cens d'Adonis	5	10
1793			
6 avr ^{il}	Le Temps qui decouvre la verite	5	11
	La quatre Saison par de Genie	5	12
	Diane ala Chasse	5	13
2 j ^{uillet}	Hercule et Athene en bras	4	14
1795			
nov.	L'Atene de Venise	15	68
	Moss de Cesar	10	
	Moss de Silve	17	

Receule contenu des desd^{es} de plus
ce 19 decembre 1731

L. Dubourg

8 Mars
aakwzig

groep Franse immigranten die om politieke en religieuze redenen hun vaderland verlieten, zoals vele Hugenoten dat eerder deden. Zijn broer Louis volgde hem spoedig en het was deze laatste die een bedrijf in goud- en zilvermedewerk opzette⁵.

Waarom Philippe die ook drijver was, dit ambacht niet zelfstandig uitoefende, is niet duidelijk. In ieder geval had hij als bron van (neven?)inkomsten een tabakshandel. Wel bestelde Philippe op persoonlijke titel ontwerpen bij Dubourg. Hij voerde dan drijfwerk uit, dat via de firma van zijn broer werd verkocht. De tekeningen bleven in Philippe's winkel en werden kennelijk niet beschouwd als privé-bezit maar als bedrijfsvermogen. Hun aantal moet in de loop der jaren behoorlijk zijn gegroeid, zoals blijkt uit de omvang van de groep die nu in het Rijksprentenkabinet is. Helaas bezitten wij geen latere rekeningen om het juiste aantal te kunnen vaststellen, zoals dat wel mogelijk was voor de vroegste periode.

Afb. 2. Het visitekaartje van Philippe Metayer als tabakshandelaar. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.



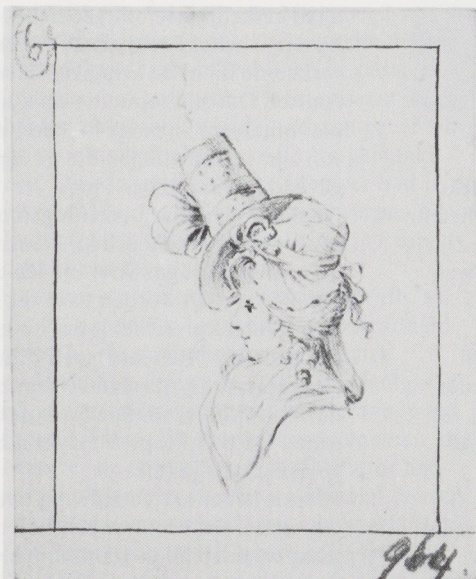
Toen het bedrijf overging in handen van de zoon van Philippe, Louis⁶, die ook in de rechten van zijn oom trad en beide firma's verenigde, moet de gehele winkelinventaris als eenheid bewaard zijn gebleven. Hiermee gaf Louis jr. blijk van zijn eerbied voor het verleden, aangezien zakelijke overwegingen hierbij geen enkele rol speelden. Hoewel hij als goudsmid was opgeleid, zijn er geen aanwijzingen, dat Louis jr. dit beroep ooit daadwerkelijk heeft uitgeoefend. Wel genoot hij enige bekendheid als kunstverzamelaar en verkeerde hij in de kring van Ploos van Amstel. Dat zijn reputatie als kunstminnaar niet onterecht is, moge blijken uit de rijkdom van zijn verzamelingen die na zijn dood zijn geveild (16 december 1799).

Omdat de Dubourg-tekeningen niet tot zijn privé-collectie behoorden, komen ze niet in de veilingcatalogus voor op één uitzondering na: als lot A 46 worden twee tekeningen van L. F. Dubourg vermeld; het onderwerp van één daarvan ('Rebeka geeft drinken aan de afgezanten van Abraham') kennen we ook uit de winkelvoorraad. Die laatste tekening blijkt echter door Philippe Metayer naar Dubourg getekend te zijn (afb. 3).

Hieruit leiden we voorzichtig twee dingen af: ten eerste, dat Metayer zelf ook tekende, maar waarschijnlijk vooral om een onderwerp onder de knie te krijgen voor hij het in drijfwerk uitvoerde; en ten tweede, dat Louis Metayer jr. de tekeningen heeft omgewisseld, zodat een originele Dubourg aan zijn collectie kon worden toegevoegd, terwijl toch de winkelinventaris onaangestast bleef, wanneer men die althans beschouwt als een reeks ontwerpen, waarvan de artistieke waarde secundair was.

Afb. 3. Philippe Metayer naar L. F. Dubourg. Rebecca geeft de knecht van Abraham te drinken. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Afb. 4 (onder). Toegeschreven aan Jean Bernard. Vrouwenkopje. Amsterdam, Rijksprentenkabinet. Een van de tekeningen die zowel vanwege hun techniek als vanwege hun stijl niet aan Dubourg, maar aan Jean Bernard zullen moeten worden toegeschreven.



Hoewel Metayer's erfgenaam, Jean Bernard, het bedrijf met complete boedel in bezit nam, beperkte hij zich uitsluitend tot de handel in tabakswaaren. Hieraan danken we het, dat de tekeningen als één groep (want ongebruikt) bewaard zijn gebleven. Jean Bernards eigen artistieke gaven hebben niettemin gevolgen

gehad voor de samenstelling van de groep. Drie tekeningen van de huidige 44 kunnen namelijk worden toegeschreven aan Bernard⁷, met wiens stijl ze zeker verwantschap vertonen⁸. Binnen dit deel van Dubourgs oeuvre vormen deze drie tekeningen een 'corpus alienum' op grond van hun stijl en onderwerpen.

Naar alle waarschijnlijkheid heeft de vermenging pas plaatsgevonden in 1902, toen bij het overlijden van de laatste erfgenaam in rechte lijn, Jean Bernard van IJsseldijk, alle aanwezige collecties, waaronder een zeer groot aantal tekeningen van Jean Bernard, zonder inachtneming van hun aard en herkomst hetzij samengevoegd hetzij opgedeeld werden. Dit alles volgens het testament van Bernard van IJsseldijk⁹, voorzover door de executeurs uitgevoerd overeenkomstig de bepalingen¹⁰.

Een der executeurs, J. H. Groenewegen, 'ambtenaar bij de Grootboeken der Nationale Schuld'¹¹, is hierbij in het bezit gekomen van de besproken tekeningen. Aan zijn administratieve zin danken wij een nauwkeurige lijst van alle door hem aan Dubourg toegeschreven tekeningen (dus ook de drie 'Bernards') in zijn verzameling, in totaal 67 stuks. Hierbij zijn echter ook zeven tekeningen, door Groenewegen zelf op veilingen verworven¹². Twee daarvan bevinden zich nog in de aangekochte collectie; zij vallen op omdat zij kennelijk geen ontwerp tekeningen zijn¹³.

Hoezeer genoemde lijst ook een onmisbaar hulpmiddel blijkt voor de reconstructie van het tekeningenbezit, in het verleden is zij een bron van misverstand geweest, omdat de erop voorkomende paraaf 'JHG' (J. H. Groenewegen) werd gelezen als 'H de G' (Hofstede de Groot, de bekende Rembrandtkenner)! Van de 67 tekeningen bleven na de dood van Groenewegen slechts 41 bij elkaar in handen van de opeenvolgende eigenaren. Doordat de laatste eigenaar drie tekeningen toevoegde, is de collectie nu op 44 stuks gebracht. Hierbij is het interessant op te merken, dat reeds in 1959 een tekening uit de collectie Groenewegen in het Rijksprentenkabinet kwam door een schenking van Mr. C. P. van Eeghen (afb. 5). Dit stuk past qua stijl en iconografie

Afb. 5. L. F. Dubourg. Ariadne geeft een bolletje wol aan Theseus. Amsterdam, Rijksprentenkabinet. Deze tekening behoort door het onderwerp (de vrouw biedt de man haar steun) en de stijl duidelijk tot de reeks ontwerptekeningen met huwelijks-thematiek van de hand van Dubourg.



goed in de serie ontwerptekeningen voor snuifdozen uit de aanwinst van 1983¹⁴. De thematiek bestaat immers grotendeels uit toespelingen op het huwelijk. Dit is niet verwonderlijk als men bedenkt, dat een belangrijk 18de-eeuws huwelijks-geschenk gevormd werd door de tabaksdoos, aan de bruidegom aangeboden door verwanten of door de bruid zelf. 'Gezeten zijnde (na de eigenlijke huwelijks-sluiting), bieden de speelnoten den Bruidegom eene met linten en bloemen bestrikte Tabakspijp en eene fraaye tabaksdoos aan; ook schenkt een vermogende bruid dan somtijds eene zilveren Tabaksdoos aan den Bruidegom'¹⁵. Reeds in de 17de eeuw waren dergelijke 'trouwdoosjes' gangbaar en de onderwerpen die we er in drijf- of graveerwerk op aantreffen, sluiten meestal nauw aan bij de opvattingen die ten aanzien van het huwelijk bestonden. Wederzijdse trouw werd als belangrijkste deugd beschouwd, terwijl het goede huwelijk door hogere machten gesanctioneerd werd¹⁶. Dikwijls waren het bijbelse en mythologische scènes die het ideale huwelijk moesten illustreren. Een geliefd onderwerp was 'Rebecca en de knecht van Abraham' dat ook (in de kopie van Metayer) in de verzameling aanwezig is. Scènes uit het leven van Esther

Afb. 6 (boven). L. F. Dubourg. De God Hymen. Amsterdam, Rijksprentenkabinet. Een allegorie op het huwelijk.
Afb. 7 (onder). L. F. Dubourg. Een Romeins Huwelijk. Amsterdam, Rijksprentenkabinet. Een zinspeling op de 'Pictas' die echtgenoten jegens elkaar moesten hebben.



waren eveneens in trek. Verder is de god Hymen met fakkel en bloemenkransen (afb. 6) een onderwerp dat we in de ontwerptekeningen van Dubourg herhaaldelijk tegenkomen.

Ook de ceremonie van de huwelijks-sluiting komt op de tekeningen voor, hier geplaatst in een Romeinse context: een man en een vrouw reiken elkaar de hand boven een altaar met een brandoffer, terwijl een priester zegend zijn handen opheft (afb. 7).

Afb. 8. L. F. Dubourg. *Hercules op de Tweesprong*. Amsterdam, Rijksprentenkabinet. Een thema dat reeds lang in de Europese kunst was ingeburgerd en ongeveer dezelfde inhoud heeft als de

christelijke 'Brede en Smalle Weg'. Bij deze tekening ziet men duidelijk de schematiserende werkwijze waardoor Dubourgs latere ontwerpen gekenmerkt zijn.



Waar geen huwelijks-thematiek aan de orde is, zijn onafgewerkte van moraliserende aard geliefd. Bijvoorbeeld Pietas-voorstellingen, waar een vrouw een offer brengt, soms vergezeld door een ooievaar en een olifant¹⁷. We zien hier heel weinig frivole putti of soortgelijke luchthartige figuren, zoals die op de Franse dozen uit dezelfde periode wel voorkomen¹⁸. De Fransen Dubourg en Metayer hebben zich in dit opzicht dus aangepast aan de Nederlandse voorkeur voor leerzame onderwerpen als 'de Dood van Caesar', 'Hercules op de tweesprong', een allegorie op de Rede en dergelijke (afb. 8). Naast de tabaks- of snuifdozen werden ook horlogedeksels dikwijls met drijfwerk versierd. Historisch gezien is het zelfs juist deze voorop te stellen, daar tegenwoordig



Afb. 9 (linksonder). L. F. Dubourg. Orpheus in de Onderwereld. Amsterdam, Rijksprentenkabinet. Eveneens een verwijzing naar de trouw tussen de geliefden, omdat Orpheus geen moeite spaarde Eurydice terug te krijgen.

Afb. 10. Philippe Metayer. Gouden horlogekast met de voorstelling Orpheus in de Onderwereld. Verblijfplaats onbekend.

In dit geval heeft Metayer de voorstelling spiegelbeeldig overgenomen.

Afb. 11 (rechts). L. F. Dubourg. De tent van Darius. Amsterdam, Rijksprentenkabinet.

Bij deze tekening – evenals bij afb. 5 en afb. 9 – gaat het om een stuk dat in de rekening van 1737 genoemd wordt.

Afb. 12 (onder). Ph. Metayer. Gouden doos met op het deksel de voorstelling De tent van Darius. Verblijfplaats onbekend.

Een exacte navolging door Metayer van het ontwerp.



wordt aangenomen, dat het type snuifdozen zoals dat in het eerste kwart van de 18de eeuw werd ontwikkeld, direct van de horlogekast is afgeleid. De dozen zijn dan ook rond. Bovendien waren de edelsmeden die de 18de-eeuwse tabaksdoos hebben ontwikkeld, veelal bekend als makers van horlogekasten. Een goed voorbeeld is Jean Saint (meester JS) die vermoedelijk ook met Dubourg heeft samengewerkt. Aangetoond is dit nog niet.

Voorlopig onderzoek bracht wel twee horloge-deksels aan het licht, door Ph. Metayer naar



tekeningen van Dubourg uitgevoerd. Het betreft in beide gevallen tekeningen die op de rekening van 1737 voorkomen en nu in het bezit van het Rijksprentenkabinet zijn¹⁹ (Afb. 9, 10). Hetzelfde geldt voor een snuifdoos, waarvan de deksel 'de tent van Darius' weergeeft en tot in detail Dubourgs ontwerp volgt²⁰ (afb. 11, 12).

Daarnaast zijn door Metayer geheel andersoortige voorwerpen gemaakt, zoals rottingknoppen (waarvan voornamelijk geen naar ontwerp van Dubourg uitgevoerde exemplaren bekend zijn), bokalen en misschien boeksloten. Hierover is reeds eerder gepubliceerd, waarbij steeds de relatie met Dubourg werd beklemtoond²⁰.

Dubourg heeft zich in zijn tekenkunst steeds meer aangepast aan de eisen die het ontwerpen

stelde. Daarom veroorloofde hij zich steeds minder aandacht te besteden aan schaduwwerking en kleine details die in het drijfwerk toch niet overkomen. Zelfs in zijn proporties wordt hij slordiger, aangezien het op de drijver aankomt om deze juist uit te werken. Dat dit de reden moet zijn van de merkwaardige neergang van Dubourgs stijl, zoals we die moeten constateren bij een chronologische ordening van zijn ontwerpen, is af te leiden uit een vergelijking met andere werken. Deze vertonen wel een neiging tot schematisering van vooral de gezichten der figuren maar zijn toch nooit zo 'onhandig' als sommige van de latere ontwerptekeningen. In Dubourgs getekende oeuvre is dus een duidelijke scheiding te maken tussen de tekeningen die als zelfstandige kunstwerken bedoeld waren en ontwerptekeningen. Zo beschouwd vormen de 44 tekeningen in het Rijksprentenkabinet een interessante documentatie van deze ontwikkeling bij de kunstenaar.

Noten

- ¹ Deze akte bevindt zich tegenwoordig in het dossier 'Bernard Metayer' van de verzameling kunstenaarsautografen in het Rijksprentenkabinet.
- ² K. A. Citroen, *Amsterdamse Zilvermeden en hun Merken*, Amsterdam 1975, nrs. 656, 743.
- ³ J. van Gool, *De nieuwe Schouburg der Nederlandsche Kunstschilders en Schilderessen*, 's-Gravenhage 1751, dl. II, p. 200 sqq. Of Dubourgs moeder Amsterdamse was, is niet zeker, Van Gool vermeldt echter dat Dubourg sr. in Amsterdam trouwde en noemt slechts diens nationaliteit. Men zou hieruit kunnen afleiden, dat die van de moeder niet vermeldenswaard, dus Nederlands, was.
- ⁴ Zie noot 1.
- ⁵ Zie voor de geschiedenis van het bedrijf: J. Knoef, 'Van Goudsmiden en Snuifverkopers', *Jaarboek Amstelodamum* 36 (1939), p. 201 sqq.
- ⁶ J. W. Niemeijer, 'Een onbekende tekening uit Perronneau's Hollandse jaren', *Bulletin van het Rijksmuseum* 16 (1968), p. 17 sqq.
- ⁷ Het betreft hier de tekeningen met de inventarisnummers 1983: 324, 1983: 334, 1983: 357.
- ⁸ Grote verwantschap bestaat bijvoorbeeld met

tekeningen van Jean Bernard uit het legaat Jean Bernard van IJsseldijk, thans in het Rijksprentenkabinet.

⁹ Met dank aan Mr. J. H. J. M. Hamans, notaris-bewaarder, die zo vriendelijk was inzage te verstrekken in het nog niet gedeponeerde testament van J. B. van IJsseldijk.

¹⁰ Zie: Correspondentie Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, d.d. 18 juni 1902, waaruit blijkt dat niet alle in het testament genoemde objecten aanwezig waren, terwijl de geldigheid van het testament werd aangevochten wegens de afwezigheid van de handtekening van de testateur.

¹¹ Omschrijving volgens het testament van J. B. van IJsseldijk (noot 9).

¹² Veilingen bij H. Bom, Amsterdam, 19 januari 1904, nr. 1; 18 juli 1904, nr. 631; 20 december 1905, nrs. 5 en 11.

¹³ De tekeningen met de inventarisnummers 1983: 329, 1983: 356.

¹⁴ Deze tekening draagt op de keerzijde een opschrift in het handschrift van Groenewegen. Een tekening met hetzelfde onderwerp komt voor op de rekening van 1737 (afb. 1).

¹⁵ J. Le Francq van Berkhey, *Natuurlijke Historie van Holland*, Amsterdam 1772, dl. III, p. 1129, 1130.

¹⁶ Cf. *Tentoonstelling Oud Hollandsche Doozen*, 's-Gravenhage (Kunstzaal Kleykamp) 26 april-10 mei 1913.

¹⁷ Uitgevoerd conform de beschrijving van H. Poot, *Het Groot Natuur- en Zedekundig Werelttoneel...*, Delft (R. Boitet) 1743, dl. I, p. 516, 527 sqq. onder de titel 'Godvruchtigheid' (Pietas).

¹⁸ Vergelijk o.a. K. A. Snowman, *Eighteenth Century Gold Boxes of Europe*, London 1966, passim.

¹⁹ In beide gevallen zijn alleen foto's van de horlogekasten gevonden. De afgebeelde horlogekast is omstreeks 1971 geveild. De juiste plaats en datum van de veiling konden helaas niet worden vastgesteld.

²⁰ Met dank aan K. A. Snowman (Wartski Ltd., Londen).

²¹ O. ter Kuile, 'Modellen van Tin voor een stel Boeksloten...', *Antiek* 15 (1980/1981), pp. 585 sqq.

M. de Jongh, 'Twee Gouden Bokalen door Louis en Philippe Metayer', *Bulletin van het Rijksmuseum* 30 (1982), pp. 115 sqq.